

Suzan BAYRAKTAROĞLU

AFYON ÇEVRESİ YÖRÜK DOKUMALARI*

● ç Batı Anadolu'da yer alan Afyon; Eskişehir, Kütahya, Uşak, Denizli, Burdur, Isparta, Konya illeriyle komşudur. Yazılı tarihi M.Ö. 3000 yıllarında başlayan kent, çeşitli uygarlıklara yurtluk etmiş, 1070'de Selçukluların eline geçmiştir.¹

Afyon, coğrafi konumu itibariyle önemli bir noktada, Batı Anadolu'dan Ege denizine dik uzanan sıra dağların ve ırmak vadilerinin İç Anadolu'ya yaklaştığı yerde bulunur. İç Anadolu'yu, Marmara'yı, Ege ve Akdeniz Bölgelerini birbirine bağlayan yolların coğrafi koşullara göre kavşak noktasıdır.² Afyon jeopolitik ve jeostratejik yapısı dolayısıyla, çok eski tarihlerde iskan edilmiş, Romalılar zamanında, kartal kayalarının üzerindeki kale inşa edilmiştir. Burası bir askeri garnizon olarak kullanılmıştır.

Türklerin Anadolu'ya gelmelerinden itibaren Afyon Türkler tarafından ele geçirilmiş (1070) bu kalenin eteklerinde şehir kurulmuştur. Orta Asya'dan gelen Oğuz boylarından bir çok oymak-grup Selçuklu ve Osmanlı Döneminde Afyon ve çevresinde yaşamış ve yerleşmiştir. Yöreye yerleşen Türkmen boylarının bazıları Kayı, Bayat, Düğer, Afşar, Karkın, Kınık'tır. Bunlara bağlı yüzlerce oymak-cemaat Afyon merkez ve ilçelerine yerleşmiştir.³

Yörük denilen, geçimi tamamen hayvancılığa bağlı, kışı sahillerde ılıman iklimlerde, yazı yaylada geçiren konar-göçer Türk topluluklarının Afyonkarahisar ve çevresinde yoğun olarak iskan edildiği görülmektedir. Özellikle Emirdağ, Bayat, Bolvadin, Sultandağı ilçelerinin köyleri, Çay ve Şuhut ilçeleriyle sınır olan köyler, İhsaniye ilçesinin Eskişehir'le sınır olan köyleri, Şuhut ilçesinin Karaadilli beldesi çevresindeki köyler, Dinar ilçesinin Çölovasında yer alan köyleri, Yörüklerin yerleşmeleriyle kurulmuşlardır.

1116'da Bizans imparatoru Aleksi Komnenos ile Selçuklu Sultanı Melikşah'ın Bolvadin ovasında yaptıkları savaş sonrasında, Melikşah'ın kardeşi I. Mesut sultan olmuş ve Türkmenleri 1147-1156 yılları arasında Afyonkarahisar ve diğer illere yerleştirmiştir. Bugün Afyon ve çevresinde 300'den fazla yerleşme yerinin bu dönemde

kurulduğu görülür. XI. yüzyılda başlayan Yörük göçleri ve iskanı 1930'lara dek sürmüştür.

Başmakçı İlçesinin köylerinde; Sarıkeçili, Horzum, Akkeçili Yörükleri, Dazkırı İlçesinin köylerinde; Horzum, Tekeli, Sarıkeçili yörükleri, Çay İlçesinin köylerinde; Cerit, Sarıkeçili, Saçıkaraklı, Göçüklü Yörükleri, Dinar İlçesi köylerinde; Sarıkeçili, Horzum, Cerit, Mucan, Buhurcu Yörükleri, Türkmenler, Emirdağ İlçesinin köylerinde; Sarıkeçili, Frigli, Karakeçili, Türkmen, Yozgat Yörükleri yerleşmiştir. Evciler İlçesinin köylerinde; Horzum Yörükleri, İhsaniye İlçesinin köylerinde; Karakeçili, Sarıkeçili Türkmenler Sandıklı İlçesinin, Dodurga, Kınık, Karkın, Menteş köyleri, Hacılar İlçesinin Çepni köyü, Kızılören İlçesinin Derbent köyü Cerit Yörüğü, Sultandağı İlçesinin Çukurcak, Karapınar ve Üçkuyu köyleri, Sincanlı İlçesinin Çatkuyu ve İğdeli köyleri Karatekeli Yörüklerinin yerleşmeleridir. Şuhut İlçesinin Demirbel köyü Aydınli Yörüğü yerleşmesidir.

Afyon, ilçe ve köylerine yerleşen bu Yörükler aynı zamanda çok yakınlarında bulunan komşu illerin köylerine de yerleşmişler veya sürekli ilişki

* Bu makale 8-12 Temmuz 2002 tarihleri arasında Londra'da yapılan 15. Ciepö "International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies" Sempozyumunda bildiri olarak sunulmuştur. Fakat basılmamıştır.

¹ Afyon tarihi ile ilgili bakınız, "Afyon", Yurt Ansiklopedisi, Cilt 1, İstanbul 1981, s. 248-336.

Afyonkarahisar Kütüğü, Cilt I, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını, Afyon 2001.

Süleyman GÖNÇER., Afyon İli Tarihi, Cilt I, İzmir 1971, Cilt 2, Afyon 1991.

² Mustafa KAFALI., "Tarihi Yapısı İçinde Afyonkarahisar'ın Yeri", 5. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Afyon Belediyesi Yayınları:9, Afyonkarahisar 2000, s.18-21.

³ Afyon ve çevresine yerleşen boy-aşiretlerle ilgili bakınız, Cevdet TÜRKAY., "Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar", İstanbul 1979.

-Musa SEYİRCİ., "Afyonkarahisar Yörükleri", Kültür ve Sanat, Afyonkarahisar Özel Sayısı, Sayı:21, Ankara 1994. s.45-48.

-Musa SEYİRCİ., "Karatekeli Aşireti ve Afyonkarahisar'da İki Karatekeli (İğdeli - Çatkuyu) Köyü" 3. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Afyon Belediyesi Yayınları: 6, Afyonkarahisar 1993. s.195-202.

-Muharrem BAYAR, "Afyonkarahisar İline İskan Olmuş Aşiretler ve Karabağlı Türkmen Aşiretinin İskanı, Sosyal Kültürel Yaşantıları", Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Afyon Belediyesi Yayınları: 7, Afyonkarahisar 1995 s.179-221.

içerisinde olmuşlardır. Örneğin Çay ve Sultandağ; Konya ve Isparta illerinin, Dinar, Dazkırı; Isparta, Burdur, Denizli illerinin, Han ve Bayat; Eskişehir – Seyitgazi'nin, batıda Kütahya ve Uşak illerinin ilçe ve köyleriyle irtibat halinde olmuşlardır. Ayrıca çeşitli tarihlerde il ve ilçelerdeki idari bölünmeler nedeniyle, bazı sınır köyleri, komşu iller arasında idari değişikliğe uğramıştır. Bu durumlar özellikle kilim dokumacılığında çok çeşitliliğe ve çevre illerde görülen bir çok desenin Afyon'da da bulunmasına yol açmıştır.

Asırlardır geleneklerine bağlı olarak topak evlerde yaşayan bu oymaklar halı, kilim, zili, cici dokumuşlar, keçe yapmışlardır. Hayvancılıkla uğraştıkları için, dokumalarında kullandıkları yünü hayvanlarından elde etmişler, kendileri eğirip (büküp), yine kendileri kök ve doğal boyalarla boyamışlardır. En çok kullanılan renkler kırmızı, bordo, kahverengi, krem, mavi, lacivert, turuncu, açık-koyu yeşil ve siyahtır. Dinar, Dazkırı, Emirdağ, Bolvadin, Bayat, Sandıklı, Eğret, Sincanlı ve köylerinde halı-kilim "alaca" denilen pamuklu dokumalar yapılmaktadır. Günümüzde yün malzeme yanında pamuk, kök boya yerine sentetik boyalar kullanılmaktadır.

Bu makalede sunulan halı ve kilimler Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait olup, makale bu örnekler ışığında hazırlanmıştır.

HALILAR

Afyon çevresinde dokunan halılar çok fazla çeşitlilik göstermez. Bir gruplamaya girmeyen bazı ünik örnekler bulunmaktadır. Dazkırı ve Bayat ilçelerinde küçük boyutlu, göçebe karakterli halı dokumacılığı yapılmaktadır. Bunlar seccade tarzında olup, üzerlerinde çeşitli geometrik motifler yer alır. Bunlar muska, saç bağı, ibrik ve küçük geometrik motiflerdir.

1- Halı. Env No: 20.1090, 142 x 110 cm. Dazkırı çevresinde dokunduğu düşünülmektedir. İç dolguda bulunan madalyon Konya yöresinde de görülür. Madalyonun dışında dört köşede yer alan temizlik sembolü ibrikler dikkati çeker. 1261 H.1845 M. tarihi yazılıdır.⁴ Resim 1.

2- Halı. Env No: 32.09.816, 150 x 90 cm. ölçülerindedir. Isparta Uluborlu Alaaddin Camii'nden getirilmiş ve Ankara'da Vakıflar Halı ve Kilim Sergisinde sergilenmektedir Dazkırı'da dokunduğu düşünülen seccadede beyaz zeminli bir mihrap bulunur. Tepesi basamaklı, tepeliği boğumlu mezar taşı gibidir. Mihrabın içinde saç bağı ve geometrik motifler bulunur. Köşelikler kırmızı renklidir içinde küçük geometrik motifler bulunur. Tek sıra bordür, karşılıklı eli belinde motiflidir. Açık kırmızı zeminlidir. Diğer renkleri mavi ve lacivettir. Resim 2.

3- Halı. 158 x 106 (103) cm. ölçülerindedir. Afyon Otpazarı Camii'nden alınan halı, bulunduğu yerden çalınmıştır. Resim 3.

İç dolguda kırmızı zemin üzerinde yeşil renkli bir mihrap nişi bulunur. Tepesi basamaklı ve en tepede üçgen şeklinde bir boğum yapmaktadır. Mihrabın içinde üst üste üçer adet, yan yana ikişer sıra saç bağı motifleri bulunur. Mihrap köşelikleri ve diğer boşluklar kancalı geometrik motiflerle doludur. İki ince bir kalın bordür yer alır. Kalın bordürde kenarları birbirine bağlı çelenkle konturlanmış geometrik hatlı bitkisel motifler bulunur.

Mihrabın formu ve içerisindeki saç bağı ve diğer geometrik motifler bir önceki halı ile benzerlik göstermektedir.

Bir grup halı ise Konya halılarıyla benzerlik gösterirler. Bilindiği üzere Afyon ve Konya birbirine komşu illerdir. Ayrıca eskiden Bolvadin'den Konya'ya uzanan bir tuz yolu bulunmakta idi. İki komşu il sürekli ilişki içerisinde olmuşlardır. Aynı zamanda bu halıların Bergama, Çanakkale ve Doğu Anadolu bölgesinde de varlığı bilinmektedir.

4- Halı, 137 x 200 cm. ölçülerindedir. Afyon Mısıri Camii'nden alınan halı, bulunduğu yerden çalınmıştır. Resim 4.

Yeşil, kırmızı, lacivert renkler kullanılmıştır. Zemin, boyuna dört, enine üç olmak üzere on iki kareye bölünmüş, her karenin içerisinde de,

⁴ Suzan BAYRAKTAROĞLU, "Türk Halı ve Kilim Sanatı ve Vakıf Halıları" *Kültür ve Sanat*, Sayı: 33, T. İş Bankası Yayını, Ankara 1997, s.28-30.

başları merkezde birleşecek şekilde dört adet eli belinde kız motifi yerleştirilmiştir. Her karede zemin ve motif renkleri farklıdır. Tek sıra bordür, merkezde sekiz kollu yıldız bulunan bir eşkenar dörtgen ve iki ucunda köşe boşluklarını dolduracak şekilde geometrik motifler bulunan bir kompozisyona sahiptir.

Bu desendeki halılar Konya yöresinde de görülür. Afyon ve Konya illerinin komşu, özellikle ilçelerin birbirine çok yakın olması, aynı boy ve oymakların buralarda yerleşmiş olması ile bu durum açıklanabilir. Karaman Müzesinde bir Anadolu halısında (halı yastık) eli belinde kız motifleri zeminde dörtlü gruplar halinde toplanmıştır.⁵

5- Halı, 95 x 220 cm. ölçülerindedir. Afyon Mısri Camii'nden alınan halı, bulunduğu yerden çalınmıştır. Resim 5.

Zemin boyuna altı sıra, enine iki sıra toplam on iki kareye bölünmüştür. Her bir karenin içinde birer sekizgen, bunların içlerine de kenarları kancalı basamaklı madalyonlar yerleştirilmiştir. İçlerinde sekiz kollu yıldızlar bulunur. İç dolguyu kırmızı - mavi renkli bir palmet sırası çevirir. Tek sıra bordür küçük sekizgen şekilli rozetlerle desenlenmiştir. Renkler kırmızı, mavi, sarı, lacivert ve beyazdır.

Bu tip kancalı basamaklı sekizgen madalyonlu halılar Bergama, Çanakkale civarında, Eskişehir, Sivrihisar ve Doğu Anadolu'da da görülür. Bu motife Türkmen Gülü veya Türkmen Aynası denilmektedir. Bazı yayınlarda ise yanlış olarak Memling Gülü de denilmektedir. Fakat renk düzeni farklıdır.

6- Halı, 118 x 160 cm. ölçülerindedir. Afyon Mısri Camii'nden alınan halı, bulunduğu yerden çalınmıştır. Resim 6.

Zemin boyuna altı sıra, enine üç sıra, on sekiz adet kareye ayrılmıştır. Her birinin içinde birer sekizgen, bunların içerisinde de kenarları kancalı, basamaklı madalyonlar yerleştirilmiştir. Merkezlerde sekiz kollu yıldızlar bulunur. Halıyı iki ince bir kalın bordür çevirir. İnce bordürler dal ve çiçek motifli, kalın bordür rozet desenlidir. Kırmızı, sarı, beyaz, mavi renkler kullanılmıştır.

7- Halı. D.No:285, 163 x 130 cm. ölçülerindedir. Afyon Mısri Camii'nde bulunmuştur. Resim 7.

Zeminde dört adet kare içerisinde sekizgen, bunun içerisinde kancalı basamaklı madalyon bulunur. Uzun kenar bordürü yoktur (kopmuş olabilir). Kısa kenarlarda artı şeklinde motiflerin olduğu kalın bordür ve ince sular bulunur. Solmuş kırmızı, lacivert, beyaz, kahverengi renkleri vardır. Çözgüler kahverengi yündür.

KİLİMLER

Afyon ve ilçelerine yukarıda gördüğümüz gibi bir çok boy -oymak yerleşmiştir. Bu durum boy-oymaklar tarafından dokunan kilimlerde çok çeşitliliğe sebep olmuştur. Afyon ve çevresinde görülen kilimleri aşağıdaki gibi gruplayabiliriz:⁶

- 1 - Sandıklı Kilimler,
- 2 - Parmaklı Kilimler,
- 3 - Çomçalı Kilimler,
- 4 - Antike Kilimler,
- 5 - Ganglılı Kilimler,
- 6 - Hayat Ağaçlı Kilimler,
- 7 - Seleser Kilimler,
- 8 - Karadöşeme Kilimler,
- 9 - Uruşman Kilimler,

⁵ Neriman GÖRGÜNAY KIRZIOĞLU., *Altaylar'dan Tuna Boyu'na Türk Dünyası'nda Ortak Motifler*, Ankara 1995, s.72.

⁶ Afyon ve çevresi kilim dokumacılığı ile ilgili bakınız, Gülsün PARLAR., "Emirdağ Kilimlerinde Motif, Renk ve Kompozisyon Özellikleri", *Kültür ve Sanat, Afyonkarahisar Özel Sayısı, Sayı: 21, T. İş Bankası Yayını, Ankara 1994. s.33-36.*

Ahmet TOPBAŞ., "Afyonkarahisar ve Yöresi Kilimleri", *Kültür ve Sanat, Afyonkarahisar Özel Sayısı, Sayı:21, T. İş Bankası Yayını, Ankara 1994. s.54-55.*

Ömer Faruk YILDIZKAYA., "Emirdağ Türkmenlerinde Dokumacılık", *3. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Afyon Belediyesi Yayınları: 6, Afyonkarahisar 1993. s.188-194.*

Gülsün PARLAR., "Emirdağ ve Bayat Kilimlerinde Motif, Renk ve Kompozisyon Özellikleri", *3. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Afyon Belediyesi Yayınları: 6, Afyonkarahisar 1993. s.173-187.*

Ülkü KÜÇÜKKURT., "İzmir Etnoğrafya Müzesinde Bulunan Afyonkarahisar Kilimlerinden Örnekler", *5. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Afyon Belediyesi Yayınları:9, Afyonkarahisar 2000. s.254-267.*

Harun ÜRER."Emirdağ (Afyon) Yöresi Düz Dokuma Yaygı Gelenegi ve Bindallı Motifli Kilimler", *Erdem, Halı Özel Sayısı III. C.10, S.30, Ankara, 1999, s.647-657.*

H. Örcün Barışta., "Emirdağ ve Çevresinin Kırktili Dokumaları" *Sanatsal Mozaik, Sayı: 18, İstanbul Şubat 1997, s. 22-25.*

SANDIKLI KİLİMLER:

Ortalama 300 – 350 cm. boyunda, 150 – 180 cm. enindedirler. Tek veya iki parça olarak dokunurlar. Kilimin iç dolgusu enine dörtgen panolar şeklinde bölümlere ayrılır. Bunların içerisinde kenarları parmak şeklinde uzantılı panolar yer alır. Bunlara sandık denilmektedir. Sandıkların içerisinde kare, dikdörtgen veya altıgenler bulunur. Birçok örnekte sandıkların kenarları iki yana şişkin olup, bu durum, uzun kenarlarda yer alan ve ortadaki sandıkların yarısı gibi görünen kenar motiflerinde de girinti şeklinde belli olur. Çoğunlukla uzun kenarlarda bordür yoktur. Olanlarda da tek sıra halindedir. Kısa kenarlarda ise birkaç sıra bordür bulunur. İçel ve çevresinde de benzer kilimler görülür.

1- Kilim, 340 x 154 cm. ölçülerindedir. Afyon Aksaraylı Camii'nden alınan kilim, bulunduğu yerden çalınmıştır. Resim 8.

İki şak olan kilimin iç dolgusu yatay bantlarla enine üç adet dörtgene bölünmüştür. Bunların içerisinde üçer adet kenarları parmak şeklinde uzantılı panolar yer alır. Bunlara sandık denilmektedir. Sandıkların içerisinde iç içe kancalı altıgenler bulunur. Mavi ve kahverengi panoların dışında zemin beyaz olup üzerinde küçük geometrik motifler bulunur. Bunlar küçük stilize hayvan motifleridir. Sandıkların ortasındaki altıgenlerin uçlarına denk gelen kenarlar iki yana şişkin olup, bu durum beyaz renkli zeminde ve uzun kenarlarda yer alan ve ortadaki sandıkların yarısı gibi görünen kenar motiflerinde de girinti şeklinde belli olur. Uzun kenarlarda bordür yoktur. Kısa kenarlarda ise birkaç sıra bordür olup bunlar şebek eli, eli belinde ve bazı geometrik motiflerle doldurulmuştur. Renkler kırmızı, beyaz, mavi, kahverengi, yeşil ve tabadır.

2- Kilim, 77 x 266 cm. ölçülerindedir. Afyon Ayaktekesi Camii'nden alınan kilim, bulunduğu yerden çalınmıştır. Resim 9.

Kilimin iç dolgusu sığır sidiği motifli ince enine bantlarla bölümlere ayrılmıştır. Bunun içerisinde de kenarları parmaklı ikişer adet sandık yerleştirilmiştir. İçlerinde küçük stilize hayvan motifleri bulunur. Uzun kenarlarda bordür olmayıp, kısa ke-

narlarda dört yaprak şeklinde desenli bordür bulunur. Renkler deve tüyü, kırmızı, mavi, turuncu, yeşil, siyah, beyaz ve kahverengidir.

3- Kilim, 185 x 350 cm. ölçülerindedir. Afyon Akmesicid Camii'nden alınan kilim, bulunduğu yerden çalınmıştır. Resim 10.

İki şaktır. İç dolgu, kenarları parmaklı yatay panolara ayrılmıştır. Her birinin içerisinde yan yana ikişer adet altıgen işlenmiştir. Panolar beyaz zemin üzerindedir. Tüm boşluklar ve panolar arasındaki yatay bantlar geometrik motiflerle doldurulmuştur. Uzun kenarlarda kırmızı-siyah çift yönlü koçboynuzu motifli bordür sırası bulunur. Kısa kenarlarda geometrik desenli bordürler yer alır. Beyaz, kırmızı, yeşil, mavi ve siyah renkler kullanılmıştır.

4- Kilim, 310 x 78 cm. ölçülerindedir. Afyon Akmesicid Camii'nden alınan kilim, bulunduğu yerden çalınmıştır. Resim 11.

Tek şaktır. Desenler yarım olarak görülmektedir. Zemin, enine bantlarla yatay panolara ayrılmıştır. İçlerinde kenarları parmaklı sandıklar yer alır. Boşluklar geometrik motiflerle doldurulmuştur. Uzun kenarda kırmızı-siyah çift yönlü koçboynuzlu bordür sırası yer alır. Kısa kenarlar geometrik desenli, birkaç sıra bordürlüdür.

5- Kilim, 178 x 299 cm. ölçülerindedir. Afyon Mevlevi Camii'nden alınan kilim, bulunduğu yerden çalınmıştır. Resim 12.

Üç sandıklı, kenarları parmaklı, iki şaklı, beyaz zeminlidir. Sandıkları kırmızı ve lacivettir. Kilimin iç dolgusu ince enine şeritlerle yatay panolara ayrılmıştır. Üzerlerinde el ve ok-yay motifleri bulunur. Her panoya kenarları parmaklı sandıklar yerleştirilmiştir. Uzun kenarlarda bu sandıkların yarısı gibi yarım motifler bulunur.

6- Kilim, 143 x 316 cm. ölçülerindedir. Afyon Zülali Camii'nden alınan kilim, bulunduğu yerden çalınmıştır. Resim 13.

Beyaz renkli zemin üzerinde yeşil ve kırmızı renklerde dört adet sandık bulunur. Bunlarında içerisinde dikdörtgen ve eşkenar dörtgen şeklinde parmaklı ve kancalı motifler yer alır. Kırmızı renkli bordür zikzak desenlidir.

7- Kilim. 178 x 350 cm. ölçülerindedir. Afyon Bolvadin Kadriye Camii'nde alınan kilim, bulunduğu yerden çalınmıştır. Resim 14.

Beyaz zeminli iç dolgu üç bölüme ayrılmıştır. İçlerinde yeşil ve mavi renkli kenarları parmaklı sandıklar bulunur.

Kısa kenarlarda çatal da denilen yaba motifi ve kurt izi motifi, uzun kenarlarda testere dişi motifi bulunur. Uzun kenarlarda sandıkların dışında kalan kırmızı renkli zeminde uzantılar halinde çeşitli geometrik motifler ve bunlar arasında el motifleri bulunur.

8- Kilim. Env No: 10.284, ölçüleri 211 x 84 cm.dir. Balıkesir Yeşilli Camiinden gelmiştir. Ankara'da Vakıflar Halı-Kilim Sergisinde sergilenmektedir. Resim 15.

Beyaz, lacivert, kırmızı, mavi renklerin kullanıldığı kilimde yarım sandık motifi bulunmaktadır. Renk özellikleri Balıkesir dokumalarına benzerdir.

PARMAKLI KİLİMLER

Bu grup kilimlerin üretim yeri Anıtkaya (Eğret Kasabası) ve çevresindeki köylerdir.⁷ Kırmızı, mavi, sarı, siyah, beyaz, taba renklerin kullanıldığı belirtilmektedir. Kullanılan motiflerin yöresel isimleri kadın kaşı, büyük ve küçük kozak, nuska, bulut, göz, kerme, boncuk, çakmak, göl, söğüt yaprağı, çavuşbaş, testere dişi, sığır sidiği, şebek elidir. Ortalama 250-300-350 cm. boylarında, 150-180-190 cm. enlerinde dokunmaktadır. İç dolguda boyuna düzenlenmiş genelde üç adet eşkenar dörtgen bulunmaktadır. Bunlar kenarları parmak şeklinde uzantılı renk sıralarından oluşmaktadır. Bu tarz eşkenar dörtgen madalyonlu kilimlere "göllü" kilim denilmektedir. Bunlarda kenar bordürü olarak kısa kenarlar düz, uzun kenarlarda iki yana parmak şeklinde uzantıları olan sıralar yer alır. Uzun kenarlardaki sıralar eşkenar dörtgenlerin birleşim yerlerinde kalan üçgen şeklindeki boşluklara girinti yaparak iri meandırlar yaparlar. Bunlar da birkaç sıradır. Bazı örneklerde kısa kenarlarda yörede "şebek eli" denilen el şeklinde desenli bordürler de bulunur.

Bazı örneklerde kilimin tüm zeminini enine ince bantlara ayrılmış olup, bu bantlar üzerinde bir sıra küçük geometrik motifler, diğer sırada iki yana uzantılı parmaklı motifler işlenmiştir. Kilimin tüm zeminini bu şekilde desenlenmiş olup, bordür bulunmamaktadır.

Parmaklı motifinin değişik uygulamalarının yer aldığı kilimler de vardır. Örneğin, kenarları parmaklı küçük kare veya dikdörtgenlerin üst üste sıralanması şeklinde desenli (mukabele merdivenli), veya dikey parmaklı sıralar arasında dar mihrap nişli kilimlere sık rastlanmaktadır.

1- Kilim 126 x 172 cm. ölçülerindedir. Afyon Keçepazarı Camiinden alınan kilim, bulunduğu yerden çalınmıştır. Resim 16.

Parmaklı kilimlerin benzerleri İçel ve çevresinde de görülür.

ÇOMÇALI KİLİMLER

Daha çok Emirdağ ve çevresinde dokunmaktadır. Yük kilimi olarak kullanılırlar. Kilimin iç dolgusunda, karşılıklı iri eli belinde motiflerinden oluşan desen yer almaktadır. Bu kompozisyon iki yönlüdür. Kullanılan renklerin etkisine bağlı olarak karşılıklı eli belinde motiflerinin arasında kalan boşluklar, sırt sırta iki koçboynuzu şeklindedir. Aralardaki boşluklarda muska, saç bağı, kurtağzı, bukağı gibi küçük motifler bulunur. İki şak olarak dokunurlar. Tek parça olanlar da vardır. Renkler beyaz, sarı, kırmızı, kahvergidir. Resim 17. Env No:32.09.1039

Çomçalı kilimlerin benzeri İçel, Aydın, Ankara ve Sivas çevresinde de görülür.

ANTİKE KİLİMLER

Daha çok Emirdağ ve çevresinde dokunur. Top denilen baklava şekilli motiflerden oluşur. Kilimin yüzeyi enine bantlara ayrılır, bu bantlar

⁷ Ahmet TOPBAŞ., "Afyonkarahisar Anıtkaya (Eğret) Yöresi Parmaklı Kilimleri" 3. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Afyon Belediyesi Yayınları:6, Afyonkarahisar 1993. s.203-217.

üzerine kenarları küçük basamaklı eşkenar dörtgenler yanyana işlenir. İçlerinde kancalı geometrik motifler veya altı kollu yıldızlar bulunur. Aralarda düz renkler bantlar halinde uzanır. Lacivert, kırmızı, beyaz, mavi, az yeşil renkler kullanılmıştır. Ankara'da da benzer örnekleri görülür.

1- Kilim, 314 x 177 cm. Afyon Kubbeli Camii'nden alınan kilim, bulunduğu yerden çalınmıştır. Resim 18.

İki şaktır. Kilimin yüzeyi enine bantlara ayrılmıştır. Kırmızı ve lacivert renkli düz bantlar arasında, desenli bantlar bulunur. Bunlar yanyana kenarları küçük basamaklı baklavalara şeklindedir. İçlerinde altı kollu yıldızlar bulunur. Zemin rengiyle baklavalara desenli kontrast oluşturacak şeklindedir. Beyaz üzerine kırmızı, mavi üzerine kırmızı, lacivert üzerine beyaz, kırmızı üzerine lacivert olacak şekilde renkler kullanılmıştır. Bantlar arasında kancalı şeritler vardır. Bordür yoktur.

GANGLILI KİLİMLER

Daha çok Dinar ve çevresinde dokunur. Ayrıca benzer örnekler Isparta, Aydın çevresinde de görülür. İki şak halinde dokunurlar ortalama 350-360 cm. boyunda 210-220 cm. eninde dokunurlar. Kilimin merkezinde iki büyük stilize hayvan motifi yer alır. Bu hayvanlar daha çok yengeç veya kaplumbağaya benzemektedir. Yanlara doğru açılan iri koç boynuzu şeklinde kolları ve baş ve uç kısmında simetrik olarak yer alan boyun ve dayargaları bulunmaktadır. Gövde kısmında içi kancalı sıralardan oluşan altıgen bölüm vardır. Boşluklarda stilize küçük hayvan motifleri ile iki adet yine koç boynuzlarından oluşan stilize hayvan motifleri bulunur.

Uzun kenarlarda siyah ve beyaz renkli karşılıklı eli belindeler veya kırlangıç motifleri sıralıdır. Kısa kenarlarda birkaç sıra eli belinde motifleri bulunur. Kullanılan renkler kırmızı, mavi, beyaz, siyah ve gülkurusudur.

1- Kilim. Env No: 32.09.1003, ölçüleri 360 x 215 cm.dir. Isparta Uluborlu Abdurrahman Paşa Camii'nden gelmiştir. Ankara'da Vakıflar Hali Kilim Sergisinde sergilenmektedir. Resim 19.

İki şak olan kilimin kırmızı renkli iç dolgusunun iki adet iri stilize hayvan motifi yer almaktadır. Kolları iri koçboynuzu şeklinde düzenlenmiştir.⁸

HAYAT AĞAÇLI KİLİMLER

Seccade olarak tek ve çift mihraplı dokunmuşlardır. Çoğunlukla Sandıklı İlçesi ve köylerinde dokunur. Sandıklı İlçesinin Arızlar Köyünde dokunan tek mihraplı seccadelere "yeşilli namazlağ" denilmektedir.⁹ Ortada bir mihrap formu, içinde de ölümsüzlüğün, sonsuz hayatın sembolü hayat ağacı bulunmaktadır. Mihrabın etrafını kenarları parmaklı birkaç sıra bordür çevirir. Kırmızı, beyaz, siyah, yeşil renkler kullanılmıştır. Yörede dallı kilim de denilmektedir.

1- Kilim Seccade. 110 x 165 cm. ölçülerindedir. Sandıklı Ulu Camii'nden alınan kilim, bulunduğu yerden çalınmıştır. Resim 20.

Beyaz renkli çift mihrap nişi içerisinde merkezindeki bir panodan iki yana doğru uzanan simetrik bir hayat ağacı vardır. Sonsuz hayatın sembolü olan hayat ağacı kenarları parmaklı dal ve uçlarında yapraklarıyla stilize olarak verilmiştir. Köşelikler ve bordürler kanca, çengel, kurtağzı, bukağı, koçboynuzu gibi motiflerle doldurulmuştur.

2- Kilim seccade. 110 x 175 cm. ölçülerindedir. Afyon Çay Hüseyin Efendi Yukarı Camii'nden alınan kilim, bulunduğu yerden çalınmıştır. Resim 21.

Kırmızı zeminli tek mihrap nişi üzerinde yeşil renkli bir hayat ağacı vardır. Mihrap köşeliklerinde ve mihrabı tek sıra halinde dolanan küçük geometrik motifler bulunur. Mihrap tepesinde alem gibi çıkmalar vardır. Bordür zikzak dal ve yaprak motiflidir.

⁸ Suzan BAYRAKTAROĞLU., "Eski Uluborlu Camilerinde Bulunan Kilimlerden Örnekler", *Kültür ve Sanat*, Sayı 4, Ankara, 1989, s. 61.

⁹ Musa SEYİRCİ., "Afyonkarahisar Müzesindeki Hayat Ağaçlı Kilim Seccadeler", 3. *Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Afyon Belediyesi Yayınları: 6, Afyonkarahisar 1993. s.171-178.

3- Kilim seccade. Env No: 32.09.1048, 175 x 130 cm. ölçülerindedir. Isparta Uluborlu Alaaddin Camiinden gelmiştir. Ankara'da Vakıflar Hali-Kilim Sergisinde sergilenmektedir. Resim 22.

Beyaz zeminli bir mihrap nişi içerisinde stili-ze hayat ağacı vardır. Ağaç ve yaprakların kenarları parmaklıdır. Mihrabın yanları ve köşelikler yeşildir. Kırmızı, siyah ve beyaz üç sıra bordür geometrik desenlidir. Kısa kenarlardaki bordürde kurtağzı motifi bulunur.

SELESER KİLİM

Yere serilen bir grup kilime Emirdağ ve çevresinde seleser adı verilmektedir. Ana motiflere "top" denilmektedir. Beyaz-lacivert zemin üzerinde kırmızı, mavi, ceviz yeşil, kirli sarı ve gri renkler bir uyum içerisinde kullanılmıştır. Zemin motifi, birbiri ardına devam eden iri altıgen madalyonlardır. Top denilen bu madalyonların alt ve üst uçlarında altıgenleri birbirine bağlayan enine panolar vardır. İçlerinde iki ucu boğumlu daha küçük altıgenler bulunur. Kenar bordürü tek sıradır. Orta ve Güneydoğu Anadolu'da da benzer örnekler görülür. Resim 23. Env No: 33.07.863.

KARADÖŞEME KİLİM

Emirdağ ve çevresinde karadöşeme diye adlandırılan bu kilim, aslında karanfil desenli kilimdir. Batı Anadolu'da Afyon, Isparta, Eskişehir, Kütahya çevresinde görülür. Bazılarında kilimin tüm zemini karanfil motifleriyle doldurulmakta, bazılarında iki kısa kenarda birkaç sıra halinde esas motifin yanında ikinci motif olarak kullanılmaktadır. Beyaz ve kırmızı zeminli olanları vardır. Tüm kilime karanfil motifi hakimdir. Genelde iki şak olarak dokunurlar ve büyük boyutludurlar. Ortalama 330 cm. boyunda 190 cm. eninde olurlar.

Bazı örnekler daha küçük olup, koyu renk zemin üstüne karanfil motifleri yer alır. Kenar bordürü oldukça kalın olup, zikzak dal desenlidir.

1- Kilim 168 x 206 cm. ölçülerindedir. Afyon Çavuşbaşı Camiinden alınan kilim, bulunduğu yerden çalınmıştır. Resim 24.

URUŞMAN KİLİM

Yörede yük altına serilen bu kilimler, ince uzun dokunurlar. Ortalama 100 cm. eninde 400 cm. boyunda olurlar. Bordürleri yoktur. Cicim-kilim teknikleri bir arada kullanılmıştır. Kilimin ana motifi iri parmaklı motifleridir. Enine bantlar halinde desenler işlenmiştir. Parmak motiflerinin dışında cicim teknikli altıgenler yer alır. İçlerinde kancalı motifler bulunur. Kırmızı, siyah, beyaz, mavi renkler kullanılmıştır. Bu desendeki kilimleri Anadolu'da hemen hemen her yörede görmek mümkündür. Resim 25. Env No: 23.818. Ölçüleri: 440 x 100 cm.

Bazı örnekler ise iki şak halinde olup, yan yana dikilerek kullanılır.

Bu grupların dışında Afyon ve çevresinde Elibelindeli, Aşıklı, Gülbudak, Yedirgeli, Kıvrımlı, Köşte Güzel, Bindallı gibi isimlerle anılan kilimler bulunmaktadır.

Sonuç olarak Afyon, özellikle kilim dokumacılığı açısından çok zengin bir yöremizdir. Halı dokumacılığı az olarak yapılmaktadır. Bunun yanında geometrik örnekli cicim ve zili dokumacılığı da vardır. Çevre illerden Eskişehir (Sivrihisar, Seyitgazi), Konya, Isparta, Denizli, Uşak ve Kütahya dokumalarıyla benzerlik gösterirler. Günümüzde azalmış olmakla birlikte bu ananevi sanat devam ettirilmeye çalışılmaktadır.

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

Resim: 14

Resim: 15

Resim: 16

Resim: 17

Resim: 18

Resim: 19

Resim: 20

Resim: 21

Resim: 22

Resim: 23

Resim: 24

Resim: 25